

MEDIA DIMENSIONS OF POLITICAL DISCOURSE

Ірина Саєнко, к. політ. н.

Військова Академія, Одеса, Україна

КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ОПОЗИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ

Iryna Saienko, PhD in Political Science

Military Academy of Odesa, Ukraine

COMMUNICATIVE TECHNOLOGIES OF OPPOSITION ACTIVITY DURING ELECTORAL CAMPAIGNS

The article aims to research modern technologies of the opposition functioning different from modernistic, which lie in the basis of relations between power, opposition and society, obtained communicative character, influence on public opinion, manage scale social, political, economic events, in basis of which are informative processes.

Processes which take place in modern political reality are characterized by a variety and complication. From the point of technological approach, they can be presented as a complex of particular problems which need to be resolved from the side of a state and other political actors. Such approach expects from opposition political actors not only proper understanding of problem situation but also its resolving. For this reason technological approach becomes a base for specialized opposition activity for overcoming political crises, which makes it urgent for Ukraine.

Key words: technologies of opposition activity, political technologies, communicative technologies, propaganda, political advertising, political PR.

Актуальність дослідження технологій опозиційної діяльності в умовах виборчих кампаній обумовлюється нагальною потребою у таких політичних технологіях, які би не лише були здатні вирішити короткотермінові завдання окремих опозиційних політичних діячів чи тимчасово відсторонених від бюджетних коштів економічних груп, але й сприяли формуванню економічної системи ринкового типу, демократизації політичного простору, розвитку громадянського суспільства і правової держави.

Процес взаємодії влади та опозиції, управління демократичним суспільством має спиратись на комунікативні відносини між владою та суспільством, стає більш гнучким і водночас «набуває системного характеру, дозволяє вчасно розробляти унікальні технології управління, які б максимально відповідали складному й унікальному об'єкту управління»¹.

Основи теоретичного аналізу та практичного застосування соціальних і політичних технологій у діяльності опозиції, як в умовах виборчих кампаній, так і у міжелекторальний період, було закладено у позитивістській парадигмі політичного знання. Технологічний підхід доби модерну спирався на пануюче уявлення про суспільство, що здійснює еволюцію, прогресує протягом всього часу свого існування. У цьому полягало і основне завдання опозиції – критикувати владу та пропонувати раціональні альтернативи політичних рішень задля забезпечення прогресу, модернізації, демократизації.

У середині ХХ століття, після Другої світової війни, неоднозначного досвіду демократичних реформ та спроб революційного шляху вирішення складних соціальних, економічних та політичних проблем, на зміну позитивістській концепції досліджень суспільства прийшли нові парадигми суспільних досліджень, які привнесли та сформулювали нове бачення людини, суспільства та політики. Окреме місце у даних парадигмах посідали опозиційна діяльність та використання

¹ Сас, О. (2011). Теоретичні та практичні реалії української опозиції. *Viche*, 18, 23-35. <<http://www.viche.info/journal/2711/>>.

політичних технологій з метою боротьби за владу – від технологій революцій та переворотів (силового захоплення влади) до комунікативних технологій впливу на громадську думку, а часто і маніпуляції нею (пропаганда, політична реклама, політичний PR тощо).

Вплив комунікативних технологій на весь ансамбль суспільних відносин аналізується переважно як окрема проблема у дослідженнях комунікації влади, опозиції та суспільства. У світовій гуманітаристиці варто відзначити таких авторів, як А. Дернер, Т. Кларк, К. Крос, Р. Гакет, Н. Луман, П. Норис, Дж. Томпсон. Не залишились осторонь і українські дослідники політичної комунікації і комунікативних технологій, зокрема О. Білоус, Д. Видрін, А. Пойченко, О. Зернецька, Л. Климанська, В. Коляденко, С. Наумкіна, Ю. Пахомов, Д. Яковлев та інші.

Комунікативні технології опозиційної діяльності набувають особистісної орієнтації, спрямовуються на задоволення потреб не тільки соціальних та політичних груп, критично налаштованих до влади, але й враховують індивідуальні потреби громадян. Однією з принципових особливостей постмодерністського підходу до політичних технологій є актуалізація проблеми взаємодії влади та опозиції. Саме остання стає центром постмодерних політичних досліджень. Дійсно, політичні й особливо виборчі кампанії в Україні, дають приклади вдалого, і не зовсім вдалого, використання комунікативних технологій з боку політичної опозиції.

Поняття технології опозиційної діяльності можна інтерпретувати як форму активної творчої взаємодії опозиції та соціальних груп, особистостей, соціального середовища, що спрямована на досягнення свідомо поставленої мети та включає мотиви, умови, способи, результат опозиційної діяльності тощо.

Щоб опозиційна діяльність дістала право називатися технологією, вона мусила бути свідомо і планомірно «розчленована» на елементи, що реалізуються у певній послідовності. Як зазначає Л. Д. Климанська, «Технологія – поняття універсальне, існує у будь-якій сфері людської активності, зокрема може існувати і у людських стосунках. А це означає, що можна говорити про існування соціальних технологій»¹.

На думку вчених поняття «політичні технології» досить важко відокремити від поняття «публічна політика». Саме тому необхідно говорити не про політичні, а про виборчі технології, тобто про специфічні технології організації виборчих кампаній.

Саме у цьому сенсі політичні технології стають основою взаємодії опозиції та соціальних та політичних груп. Серед класу сучасних політичних технологій опозиційної діяльності слід виділити комунікативні технології, які можна розглядати як тип соціальних технологій, пов'язаних з організацією взаємин між людьми під час передавання інформації (під час руху інформаційних потоків).

Процеси, які відбуваються у сучасній політичній реальності, характеризуються різноманітністю та складністю. З точки зору технологічного підходу, їх можна представити як сукупність конкретних проблем, що потребують вирішення з боку держави та інших політичних акторів. Такий підхід передбачає від опозиційних політичних акторів не лише відповідне розуміння проблемної ситуації, а і пошук шляхів виходу з неї. Саме тому технологічний підхід виступає базою для спеціалізованої опозиційної діяльності з пошуку виходу з політичної кризи, що робить його актуальним і для України. Більше того, технологічний підхід до політичної реальності показує залежність сутності політичного явища від застосовуваних технологічних засобів. Через це заслуговує на увагу інтерпретація політичних технологій як послідовності застосовуваних процедур, прийомів і способів діяльності, спрямованих на раціональну та ефективну реалізацію поставленої мети – здобуття влади на виборах задля забезпечення політичного розвитку.

На думку Л. Климанської, «Сенс і призначення будь-якої технології – оптимізувати і на цій підставі укласти у задані структурні та процедурні межі виробничий процес, який розуміють у широкому сенсі»².

У політичному просторі опозиційні актори використовують специфічні технології, які відносяться до певних сфер взаємодії – виборчі, інформаційні, технології лобювання, технології переговорів та прийняття узгоджених рішень.

¹ Климанська, Л. Д. (2005). Комунікативні технології моделювання політичного простору в демократичному суспільстві. *III міжнародна конференція «Розвиток демократії та демократична освіта в Україні»*. <www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005/>.

² Климанська, Л. Д. (2007). *Соціально-комунікативні технології в політиці: Тасмниці політичної «кухні»*. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 238.

З точки зору виконуваних функцій, політичні технології поділяються на «технології політичної діяльності (технології влади); технології політичного управління; технології державного управління; технології прийняття політичних рішень; технології політичного лідерства; технології політичного конструювання (політична інженерія); технології політичних конфліктів; технології політичних реформ; антикризові політичні технології; технології тоталітарного панування; технології демократії; технології захисту прав людини, технології політичного аналізу (технології політичних досліджень; технології політичного прогнозування; технології політичного планування; технології політичного моделювання; технології аналізу політичних ризиків), технології політичних комунікацій (PR-технології; виборчі технології; технології політичної реклами; технології політичного впливу і маніпулювання; технології формування політичного іміджу; технології міжнародних політичних комунікацій)»¹.

У сфері прийняття державних рішень, парламентської боротьби влади та опозиції можна говорити про існування імітації політичних технологій, коли, маючи формальну ознаку технологічного вдосконалення процесу, вони насправді є засобом лобіювання приватних інтересів.

В умовах демократизації політичного процесу важливість технологічного підходу до опозиційної діяльності обумовлена процедурними вимогами до виборчої системи, багатопартійністю, плюралізацією політичного простору, свободою слова у ЗМІ. Проте не можна недооцінювати загрози для сучасної, інформаційної доби, які несе в собі технологізація політичного процесу з використанням нових технологій у інформаційній сфері, таких як «віртуалізація політики» та поява феномену «інформаційного тоталітаризму»: «Політики, партії, політична діяльність та виборчі змагання віртуалізуються... Можна стверджувати, що партії перетворюються на «бренди» та створюються за законами інформаційних технологій, втрачаючи функцію представників громадськості. Боротьбу за владу в політиці перенесено з ідеологій, організацій та програмних положень у сферу віртуальних іміджів»².

Можлива поява ще одного різновиду тоталітаризму – «інформаційного тоталітаризму», або «неототалітаризму», який характеризується системним політичним контролем над громадською думкою через інформаційні технології та канали (перш за все – електронні мас-медіа), використовуючи «м'яку силу» інформаційних повідомлень, конструювання порядку денного, а не пряме застосування насильства чи фінансових важелів впливу.

Як відповідь на ці загрози, політичні технології опозиційної діяльності набувають особистісної орієнтації, вони спрямовуються на задоволення індивідуальних потреб, спираються не тільки на соціальні та політичні, а й на особистісні мотиви, і використовують їх у діяльності.

Ефективність технологій опозиційної діяльності у інформаційній сфері посилюється з розвитком ЗМІ, які можуть використовуватись в якості інструменту впливу у виборчих кампаніях і в процесі урядування. Говорять про «революцію», що її зробили ЗМІ, трансформували і політичні відносини, і способи управління суспільством. Інформація, знання виступають найбільш ефективним інструментом сучасної політичної влади, у той час як адміністративний силовий примус поступається інформаційному тиску ЗМІ. Саме тому «для політичної реальності України, як і для інших країн, що трансформуються, справедливим є твердження про зміну місця комунікацій в політиці. У цьому контексті, потреба у раціональній аргументації, розвиток раціональної політичної комунікації є одним з небагатьох феноменів, що є спільними для постіндустріальних країн та країн, які знаходяться в процесі демократизації...»³.

На думку Л. Климаської, «комунікативні технології... стали індустріальними способами організації комунікативних процесів у суспільстві. Вони не терплять жодного дилетантства, мають розроблятися професіоналами і реалізуються на аудиторіях небачених розмірів. До таких технологій, які досягли свого розквіту якраз у ХХ столітті, можна віднести пропагандистську, рекламну, політичну, переговорну, перформансну, «паблікрейшнз» тощо»⁴.

¹ Стоцький, В.В. (2009). Роль та функції комунікативних технологій у процесі демократизації політичної системи. *Вісник СевНТУ. Вип. 100: Політологія*. Севастополь : Вид-во СевНТУ, 99.

² Яковлев, Д.В. (2009). *Політична взаємодія як комунікативний процес: медіатизація, демократизація, раціоналізація*. Одеса : Астропринт, 166.

³ Яковлев, Д.В. (2009). *Політична взаємодія як комунікативний процес: медіатизація, демократизація, раціоналізація*. Одеса : Астропринт, 166.

⁴ Климаська, Л.Д. (2007). *Соціально-комунікативні технології в політиці: Тасмниці політичної «кухні»*. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 242.

До основних ознак комунікативних технологій у опозиційній діяльності можна віднести: штучне та усвідомлене управління комунікативними ресурсами; наявність соціально значущої мети, цілеспрямованість та доцільність; системність; планомірність; технологічність (структура, номенклатура і послідовність процедур та операцій); формальна організація та функціональний розподіл праці; оптимізація та зворотний зв'язок; дискретність, наявність початку та кінця; креативність та стандартизація; циклічність та можливість тиражування.

Визначаючи узагальнено комунікативну технологію як використання знань щодо комунікації для перетворення визначених об'єктів, можна стверджувати, що до комунікативних технологій у сучасній політичній взаємодії відносяться пропаганда, політична реклама та PR, а серія операцій та визначена послідовність (технологічний ряд) задаються специфікою самої технології (пропагандистського, рекламного або PR-типу).

Структурно комунікативні технології складаються з таких блоків: «Блок аксіоматичних тверджень (передумов) – те, що стоїть «за кадром» (з чого виходити?); блок цільової орієнтації (чого досягти?); ситуаційний блок (в якій ситуації?); блок послідовності виконання завдань (процедура) (як? в якій послідовності?); блок операцій (як? за допомогою чого?); оцінювальний блок (з яким результатом?)»¹.

У сфері опозиційного функціонування комунікативні технології покликані вирішити наступні завдання: ініціація масової підтримки населенням поставлених державою цілей і мобілізація широких соціальних верств на їх реалізацію (стратегія «спонукання»); інформування суспільства

про власну позицію, прийняте з того чи іншого питання рішення, але без активізації зусиль щодо його виконання (стратегія «підтримки комунікації з

громадськістю»); поширення вказівок підлеглим низовим структурам для реалізації рішень («рольова» стратегія); контроль за реалізацією прийнятих і вже здійснюваних рішень (стратегія «контролю»); координація активності державних, політичних і громадських організацій та об'єднань при обговоренні тих чи інших соціальних проблем (стратегія «підтримки балансу сил»); створення позитивного іміджу політичної опозиції і, відповідно, критика влади (стратегія «конструювання іміджу»); відволікання громадської думки від обговорення невігідних для опозиції політичних проблем («відволікаюча стратегія»).

На жаль, сьогодні можна констатувати, що комунікативні технології у сфері взаємовідносин опозиції та влади в Україні використовуються з метою посилення конфронтації, боротьби за повноваження.

У демократичних країнах протягом останніх десятиліть сформовано цілу низку нормативно-правових, управлінських, технологічних механізмів взаємодії влади та опозиції, серед яких особливої ваги набувають політичні комунікації як важливий засіб підвищення ефективності управління, у тому числі через механізми демократизації прийняття політичних рішень, активізації участі громадянського суспільства та політичної опозиції у процесі обговорення дій уряду та пропозицій щодо альтернатив політичного поступу.

Завданням комунікативних технологій, які використовують опозиціонери у ході виборчих кампаній у цілому комплексі політичних технологій, є надання можливості політичним діячам, суб'єктам виборчого процесу репрезентувати своє розуміння головних проблем та шляхів їх вирішення, окреслити перед виборцями власний проект політичної реальності, відмінний від проекту влади.

Міжелекторальний період для політичної опозиції – час латентної боротьби, пошуків нових партнерів, структурних змін, критики уряду, підготовки кадрів для можливого наступництва влади. Традиція формування тіньових кабінетів у міжелекторальні періоди зазнала нового витку розвитку після президентських виборів 2010 року, новий опозиційний уряд очолила Ю. Тимошенко. Вектор її опозиційної діяльності був спрямований на зовнішню політику, показовість та відкритість політичних цілей. Наприклад, у січні 2010 р. голова «тіньового кабінету» України відвідала Брюссель, де зустрілася із президентом Європейської Комісії ЖозеМануелем Баррозу, Комісарами Бенітою Ферреро-Вальднер, Пітером Мандельсоном, Андрісом Пібалсом та Франко Фраттіні, високим представником ЄС у справах спільної зовнішньої та безпекової політики Хав'єром Соланою та виступила перед членами Комітету у справах зовнішніх відносин Європейського

¹ Климанська, Л.Д. (2005). *Комунікативні технології моделювання політичного простору в демократичному суспільстві*. <www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005>.

Парламенту. Не менш показовим були дії опозиції і після парламентських виборів 2014 року.

У цілому, аналіз функціонування української політичної опозиції в міжелекторальні періоди дозволив виділити основні напрямки її функціонування:

- робота «тіньового уряду»: розробка програм альтернативного шляху Розвитку держави, критика уряду, зовнішньополітична діяльність тощо;
- пропагандистська діяльність з використанням наочної агітації (переважно опозиційних ЗМІ, які на республіканському та регіональному рівнях презентують політичну платформу);
- публічні виступи представників опозиційної сили на телебаченні, радіо, інтерв'юдрукованим ЗМІ;
- зустрічі з громадськістю, опонентами, міжнародноюспільнотою з метою засвідчити свої виборчі переконання та заклики;
- парламентська діяльність (як робота на пленарних засіданнях та в комітетах, так і деструктивні акції блокування роботи Верховної Ради України);
- переговори з метою майбутнього коаліційного будівництва;
- участь у ритуальних державних заходах (покладання квітів, привітання громадянам на державні та релігійні свята тощо);
- формування кадрового складу для наступного електорального циклу;
- внутрішня організаційна діяльність: зміна структури, керівництва, програми дій тощо.

Таким чином, завдання використання комунікативних технологій опозиційної діяльності полягають у тому, щоб домогтися конкретної підтримки тієї чи іншої соціальної групи, політичної цілі за рахунок посилення сприйнятливості громадян до політичної сфери життя і виявлення їх певної політичної позиції (ставлення до опозиції, до влади, до реформ, до зовнішньополітичного вибору та ін.). У найзагальнішому вигляді комунікативні технології можна класифікувати наступним чином: аудіо (радіорепортажі, рекламні звернення, бесіди) і візуальні (відеоролики, телезаставки, теледебати та ін.) способи рекламування політичної опозиції; друковані засоби передачі рекламних повідомлень (публікації статей, складання оглядів, інтерв'ю з лідерами опозиційних партій та рухів та ін.); методи зовнішньої реклами (рекламні щити, афіші, транспаранти, листівки, написи на стінах, тобто «політичне графіті»); прийоми друкованої реклами (плакати, листівки, листи, звернення, брошури, календарі, візитівки тощо); методика прямої поштової реклами (розсилання поштових повідомлень конкретним виборцям); методи розповсюдження рекламних сувенірів (значків, майок, бейсболок, ділових подарунків); комп'ютеризовані форми комунікативних технологій (Інтернет, спеціальні інформаційні програми); проведення заходів по зв'язках з громадськістю (особисті зустрічі кандидата з населенням, презентації, виступи на мітингах і конференціях тощо).

Процес створення демократичної системи за допомогою відповідних технологій пов'язаний із небезпекою надмірної технологізації політичного управління. Ця небезпека полягає «у встановленні найбільш небезпечної форми соціального детермінізму – технологічного, коли техніка перетворюється із засобу на мету, стандартизує поведінку, інтереси і потреби людей, перетворюючи тим самим людину на об'єкт бездуховних «калькуляцій і маніпуляцій». Сучасна держава має у своєму арсеналі настільки потужні і різноманітні форми технологій політичного управління, впливу і маніпулювання, що це загрожує самій основі демократії – громадянському суспільству»¹.

На думку О. Соловйова, для суспільств, у яких відсутні сталі демократичні традиції, «виникає справді хаотичне переплетення інформаційних потоків, яке знецінює механізми комунікації влади і громадянського суспільства, котре народжується, і в результаті цього суспільство поступово втрачає знаряддя інформаційного впливу на позиції влади»².

І хоча роль політичних технологій в Україні на нинішньому етапі її розвитку складна і суперечлива, проте системний підхід до розгляду структури, функцій, комунікаційних каналів зовнішньої і внутрішньої політичної взаємодії влади та опозиції, опозиції та суспільства, опозиції та мас-медіа передбачає використання послідовності обґрунтованих кроків, тобто певну технологізацію.

¹ Сас, О. (2011). Теоретичні та практичні реалії української опозиції. *Віче*, 18, 23-35.
<<http://www.viche.info/journal/2711/>>.

² Соловьев, А.И. (2002). Политическая коммуникация: к проблеме теоретической идентификации. *Политические исследования*, 3, 5-18.

References

1. Klimanska, L. D. (2005). Komunikativni tehnologii modelyuvannya politichnogo prostoru v demokratichnomu suspilstvi. *III mizhnarodna konferenciya «Rozvitok demokratii ta demokratichna osvita v Ukraini»*. <www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005>.
2. Klimanska, L. D. (2007). *Socialno-komunikativni tehnologii v politici: Taiemnici politichnoi «kuhni»*: monografiya. Lviv: Vidavnicтво Nacionalnogo universitetu «Lvivska politehnika».
3. Sas, O. (2011). Teoretichni ta praktichni realii ukrainskoi opozicii. *Viche*, 18, 23-35. <<http://www.viche.info/journal/2711/>>.
4. Solovev, A. I. (2002). Politicheskaya kommunikaciya: k probleme teoreticheskoy identifikacii. *Politicheskije issledovaniya*, 3, 5-18.
5. Stockiy, V. V. (2009). Rol ta funkciï komunikativnih tehnologiy u procesi demokratizacii politichnoiï sistemi. *Visnik SevNTU. Vip. 100: Politologiya: zb. nauk. prac.* Sevastopol : Vid-vo SevNTU, 98-109.
6. Yakovlev, D. V. (2009). *Politichna vzaemodiya yak komunikativniy proces: mediatizaciya, demokratizaciya, racionalizaciya*. Odesa: Astroprint.